

A cifra szolga

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 14. szám, 2018. április 6.

Van valami megkapó abban, hogy a rendszerváltás után 28 évvel érdekes vita kezdődik a kapitalizmus természetéről, a kormányok lehetőségeiről, a vad piaci folyamatok megfékezése és a tőkebefektetések irányíthatósága kérdéseiről, még hozzá olyan kimagasló tudósok részvételével, akik munkásságukkal, a hazai provinciális gondolkodásmód meghaladásához külföldi szakmunkák közreadásával maguk is hozzájárultak. Mondhatnám, a felmerült kérdések nekik biztosan nem újak, mégis „rácsodálkoznak” ezekre, és szinte előlről kezdik az érvelést. Várhegyi Éva „követ dobott a kútba” (*Illúziók bűvöletében, ÉS, 2018/9., március 2.*), mert az írására reagáló Felcsuti Péter polemizáló cikke (*Illúziók érdemi vita nélkül, ÉS, 2018/11., március 14.*) nyomán – talán magának az indítóanyag írójának is meglepetésként – kibontakozóban van egy tartalmas vita. Az eddigi megszólalásokat (Várhegyi Éva: *Illúzió vagy érdek?, ÉS, 2018/12., március 23.*; Mihályi Péter: *Utólagos értékelés, ÉS, 2018/12., március 23.*) is figyelembe véve az állam és piac, valamint a „jó” privatizáció kérdéséhez szólok hozzá.

Minden valamirevaló közgazdasági tankönyv tárgyalja a kérdést: mi a közjó (public welfare), és ennek megvalósításában van-e feladata a kormánynak. Anélkül, hogy elmerülnék ennek részleteiben, ismert, hogy Adam Smith, azaz a klasszikus iskola előtti merkantilisták nagyon is fontos szerepet szántak a közjó szolgálatában a kormányoknak, míg a klasszikus iskola – ezzel ellentétesen – a közjó megvalósulását a (szabad) versenytől: a „láthatatlan kéztől” várja. Keynes óta tudjuk, hogy a ciklikusan ismétlődő válságok a kapitalista gazdaság (reál- és pénzgazdaság) inherens és természetes tulajdonságaiból erednek, nevezetesen: a reálgazdaságban a beruházások által indukált túltermelési válságoktól, míg a szimbolikus pénzgazdaságban a hitelezés belső korlát nélküli kicsapongó természetétől. Ezeket a kapitalizmus belső természetéből adódó, ciklikusan ismétlődő nehézségeket piaci kudarcoknak szoktuk nevezni, ha a kudarc a versenyben elérhető közjó optimalizálását veszélyezteti, a mikropiaci kudarcot igyekszünk elhárítani, ha a piac egészének a megrendülése (tömeges munkanélküliség) következik be, akkor makropiaci kudarc enyhítését várjuk a kormánytól. Most nem is akarom túlságosan sokat vesztegetni az időt az állami szabályozás saját természetéből eredő államkudarcokra, amelyek az ismerethiányból, az egyeztetési folyamat miatti állandó késedelmes reakciókból, a szabályozás és a várakozásoktól elmaradó piaci reakció feszültségeiből erednek.

A keynes-i szintézis óta az állam és a piac együttműködéséről nagyon sok új elmélet született (ld. monetaristák vagy újklasszikusok stb.), mégis a kérdés az arányokat érinti. Mi legyen a verseny, a szabad piac és az állami szabályozás helyes aránya? Ezt nehéz beállítani Hyppolit, a lakájból szállóigévé vált mondás alapján is: „ebből is egy kicsit, abból is egy kicsit”. Ez nem csupán azért van, mert Hyppolit félművelt gazdájához hasonlóan még mindig keveset értünk a közgazdaság, a piac működésének a kérdéseiből, hanem azért, mert ennek a két legszélesebben vett, nagy intézménynek: a piacnak és az államnak eltérő a természete, és eltérőek inherens korlátai is. A piacnak nincs fizikai, térbeli korlátja, hiszen ha a tranzakciós költségek megtérülnek (ami nagyban függ a sorozatnagyságtól, azaz a méretgazdaságosságtól), akkor a versengő tőke a kis, helyi piacról továbblép regionálisra, az országosra, a kontinensre vagy akár az egész világra. Az állam: a kormány azonban fizikailag korlátolt, hiszen csak a saját államhatárai által meghatározott térben fejtheti ki a hatását, nem léphet át saját természetének a megváltoztatása nélkül (háború, gyarmatosítás, államszövetség stb.) más állam területére; mégoly hatásos javaslatok, hatékonyságot javító szabályozása nem terjedhet át akadálytalanul más országokba is. Arra célok, hogy a modern világban állandó, véget nem érő kísérletezés folyik, hogy a két nagy intézmény önmozgásait figyelembe véve hol legyen és mennyire legyen erős az állami szabályozás – aminek hatására

a versengő tőke átlép más országba –, illetve mikor kell a megbénított verseny előtti akadályokat lebontani deregulációval, privatizációval vagy éppen liberalizációval. Nekem elméletileg is a legszimpatikusabb, a legmeggyőzőbb a német szociáldemokraták (tudom, már divatjamúlt) Bad Godesberg-i programja: „annyi piacot, amennyi lehetséges, annyi államot, amennyi szükséges!”

A vitában Felcsuti mintha ezt a réges-régi és örökre, jól, elméletileg aranykönyvbe írottan soha meg nem oldható dilemmát melegítené fel, ami minden – elkerülhetetlenül ismétlődő – nagy válság után fel szokott merülni. Ehhez a nagy kérdéshez azonban hozzáfűzi az Orbántól származó és Orbán saját zsebe által motivált kérdésfeltevése nyomán azt is: van-e „jó” privatizáció? Ez nagyon is ismerős kérdés, hiszen ezt feszegették a valahai MSZMP reformkörösei, a másik végletet említve Csurka István, vagy újabban a magyar Sziriza párt képviselője: Pogácsa Zoltán is.

Engedjen meg az olvasó ehhez egy történelmi analógiát: hadd idézzem fel Eric Hobsbawm munkájából, *A tőke korából* (1978) a cári Oroszországban a jobbágyfelszabadítás és az orosz kapitalizmus elindításának mikéntjét: „Az uralkodók politikáját (...) három megfontolás irányította az 1860-as években. Először is, olyan gazdasági és politikai változások közepette találták magukat, amelyeket már nem tudtak irányítani, amelyekhez tehát alkalmazkodni kellett. Amint az államférfiak világosan felismerték, hogy egyetlen választási lehetőségük, hogy vagy a széllal hajóznak, vagy tengerészeti ügyességüket latba vetve, más irányba kormányozzák a hajót. Márpedig a szélirányt a természet szabta meg. Másodszor, el kellett dönteniük, milyen engedményeket tehetnek az új erőknek a társadalmi rend vagy bizonyos esetekben a politikai felépítmény veszélyeztetése nélkül, ezek védelmére ugyanis elkötelezték magukat, így meg kellett határozniuk azt a pontot, amelyet már veszélyes lenne túllépniük. És harmadszor: azért szerencsájuk volt, hogy olyan körülmények között dönthettek a követendő politikáról, amelyek bizonyos kezdeményezési és manőverezési lehetőséget biztosított számukra, így esetenként szabadon irányíthatták az eseményeket.”

A cár több mint 20 titkos bizottságot nevezett ki harminc év alatt a jobbágyfelszabadítás előkészítésére (a dekabristák erre is irányuló összeesküvésétől a tényleges jobbágyfelszabadításig), ahogy Magyarországon is az átalakulást különböző bizottságok készítették elő, addig, amíg... Addig, amíg maga a politikai felépítmény átalakulása: a liberális, parlamentáris demokrácia, a pártok versenye el nem sodorta azokat az alapvetően a kapitalizmus, a szabadságjogok teljességének a megadása előtti akadályokat, amelyeket az állampárt és akkori legfőbb szövetségese, a Csurka által befolyásolt MDF az „optimális magyar” kapitalizmus érdekében a fejlődés elé akart állítani. A rendszerváltás felszámolta a „cári titkos bizottságokat”, Pozsgayból nem lett az átalakulási folyamatot hasznosan felügyelő, közvetlenül a nép által választott államelnök, a társadalmi-gazdasági átalakulás nem a reformkommunisták és a nemzeti kapitalisták önellátását tükrözte, és nem csupán az ő szájuk íze szerint ment végbe. S mert hogy Orbán, Pogácsa vagy akár Felcsuti Péter szerint is más módon, más stratégiával kellett és lehetett volna csatlakozni a versenyvilág kapitalizmusához, lehetett volna jobban is végrehajtani a privatizációt, adódik a kesergés: rossz úton járunk. Nekem nagyon ismerősen hangzik ez a megfogalmazás. Emlékeztet Szekfű Gyulának a *Magyar Nemzet*ben a háború alatt megjelent cikksorozatára, a *Valahol utat tévesztettünk*re. Még ha emlékeztet is Szekfű cikksorozatának a címére, de nem emlékeztet gondolataira, így például erre: „Történelmünkben nem egy olyan korszak hiányzik, vagy csak csökevényesen van meg, amely Európa nyugatibb, boldogabb tájain nagy munkálója és elősegítője volt a nemzetek haladásának.”

Szekfű gondolatát folytatva, hazánk történetéből lényegében hiányzik a saját alapjain fejlődő kapitalista átalakulás, hiszen Magyarországon a XV–XVIII. században a városiasodás, a piacra termelés „finoman szólva” nem volt zavartalan, a kapitalista fejlődés a XIX. században alapvetően az osztrák–német–zsidó nagytőke dominanciájával és a fokozatosan átalakuló magyar céhes, manufaktúrális ipar versenyben lemaradó kettősségével ment végbe. Nem véletlen, hogy a XIX. század végétől, a kiegyezéstől felgyorsuló magyar kapitalista fejlődéssel szemben foglaltak állást az akkori uralkodó politikai osztályok, a nagybirtokos arisztokrácia, a dzsentrik, a klérus, de az uralkodó osztálynak kezét csókoló zsellérek, a kisemmizett szegényparasztok, a (zsidótól vásárolt) választási pálinkával megvesztegetett megaláztatottak

is. Nem véletlen, hogy rövid konszolidációs szakaszoktól (Bethlen István) eltekintve a zsidó-német kapitalizmus kiszorítása, a zsidó-német vagyon újraosztása a korszak fő gondolata. De a XX. század versenyvilágában, a globális kapitalizmus korában a kapitalista levest csak azokból az alkotórészekből lehetett főzni Magyarországon, amik voltak, ha nem ebből és nem az egész ország teljes átalakulásának a céljával, hanem önellátó módon, befelé fordulva, a világot kirekesztve főzték, akkor fasiszta (szebben fogalmazva: nacionálpopulista, államkapitalista) vagy kommunista leves lett belőle.

Orbán sem akar mást, és ennek megfelelően, a saját érdekének megfelelően cselekszik. Ahol a privatizált tulajdon szolgáltatásainak, termékeinek a vásárlója a magyar fogyasztó, azokat „államérdekből” visszaveszi, hogy saját vazallusainak később reprivatizálja (ld. kereskedelem, bankok, energiaszolgáltatók, informatika). Nem tesz mást, mint a „jó királyok”, akik regálé jövedelmüket a jó alattvalóknak engedélyezett vállalkozásoktól szerzik, így építik hűbéri rendszerüket. Hogy mi köze van ehhez a kapitalizmus válságai kapcsán kibontakozó elméleti vitának? Jótékonyan takarja el Orbán igazi érdekét és cselekedeteinek mozgatórugóit. Orbán akar a költő szavaival az „úr” lenni, hogy a versenyben a közjót szolgálni tudó tőkés vállalkozó „cifra szolga” legyen. A baj csak az, hogy a cifra szolga faképnél hagyja urát, vagy ahogyan ez a magyar „irányított” privatizációban tulajdonossá emelt, kezdetben elégedett magyar munkavállalók, vállalatvezetők, akik nem pénzért, hanem az E-hitellel, ingyen, azaz ebül szerzett jószágait továbbadva, vagy csődbe döntve továbbálltak, mert az ő természetük sem más, mint a külföldieké. Ez lesz a Mészárosok, a Hentesek és más a „kerálhoz” közeli a „jó” privatizációban elégedetté tett Húsosfazekak sorsa is. Hogy ebben mi jót és hasznos kérdésfeltevést lát Felcsuti Péter, azt nehezen tudom felfejteni, de annyi mindent és annyi mindenhez nem értek ezen a világon.